

"Hvornår gik De sidst til et politisk møde?"

Sprogforståelse og måleproblemer i danske politologiske og sociologiske surveyundersøgelser

Henning Olsen

Artiklen indeholder resultater fra et dansk grundforskningsprojekt om sprogforståelse og hukommelse som årsag til måleproblemer i danske politologiske og sociologiske surveyundersøgelser. Analyseresultaterne forventes offentliggjort i 1998 som en afhandling i tre bind. Forud for projektets gennemførelse er der gennemført en forundersøgelse (Olsen, 1995). Projektet har tre faser: Første fase omfatter tekstanalyse af spørgeskemaer fra ca. 50 nyere danske samfundsvidenskabelige surveys. Tekstanalysens forforståelse er lingvistiske og kognitionsteoretiske begreber. Anden fase omfatter semantisk-kognitive interview med 32 informanter bosiddende i syv områder i Danmark samt analyse af de udskrevne interview. De kvalitative analyser efterfølges i tredje fase af en postspørgeskemabaseret split sample-analyse af 2.000 voksne danskeres sprogsensitivitet.

Problemstillinger og metoder

Surveymetoden – stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser – er et forskningsmæssigt værktøj, der anvendes på mange samfundsmæssige niveauer og områder både i og uden for det videnskabelige samfund. I det videnskabelige samfund er ikke mindst politologer og sociologer brugere af metoden. Surveymetoden bruges fx ved gennemførelse af undersøgelser af levevilkår og politisk-organisatoriske aktiviteter (fx vælgeradfærd). Metoden anvendes tillige ved afdækning af politiske og andre holdninger (se fx: Olsen, 1995).

I surveyundersøgelser er respondenterne medie for tilvirkning af empiri. Tilvirkningen kræver, at respondenterne løser semantisk-kognitive opgaver (se fx: Hastie et al., 1980; Willis et al., 1991). De stimuli, respondenterne udsættes for, er sproglige. Én forudsætning for tilvirkning af empiri er derfor respondenterens forståelse af spørgsmål. Forståelse er en betingelse for, at respondenterne kan rekonstruere af surveyforskerens ønskede informationer om faktualiteter, holdninger eller kombinationer heraf.¹

På hvilke måder og i hvilket omfang er respondenteres sprogforståelse kilder til måleproblemer² i danske politologiske og sociologiske surveyundersøgel-

ser? Dette er artiklens tema. Ved surveyundersøgelser forstås videnskabelig stikprøve- og spørgeskemabaseret forskning fx af den type, der gennemføres ved universitets- og sektorforskningsinstitutter (fx Institut for Statskundskab og Sociologisk Institut ved Københavns Universitet) (om surveymetoden, se fx: Olsen, 1995). Artiklen har følgende problemstillinger:

- *Bevirker respondenteres forståelse af enkeltord i spørgsmål måleproblemer?*
- *Bevirker respondenteres forståelse af spørgsmålshelheder måleproblemer?*
- *Hvad er virkningen af moderate spørgsmålsændringer på afgivne svar?*
- *Er nogle respondenter mere sensitive end andre over for spørgsmålsændringer?*

Det empiriske grundlag for analysen af de to første problemstillinger er kvalitative interview med 32 voksne informanter. Informanterne – bosiddende i syv forskellige områder i Danmark – er dækkende for et mangesidigt ikke-patologisk normalområde. Ud over at maksimere informanternes geografiske og urbaniseringsmæssige spredning i Danmark er informanterne markant forskellige, hvad alder og social baggrund angår, og der er lige mange mænd og kvinder. Til brug ved gennemførelsen af de 32 interview er der udviklet en spørgeskema-prototype med tekstanalyse af omkring 50 danske spørgeskemaer som ledetråd. Alle spørgsmål hidrører fra gennemførte danske surveyundersøgelser.

Hvert kvalitativt interview har to faser, der er optaget på bånd og udskrevet in ekstenso (cirka 1.000 sider). I den første interviewfase med gængs survey-interviewing besvarer informanten spørgsmålene i det prototypiske spørgeskema, mens anden fase er laboratorielignende. I denne fase er metoden retrospektive tænke højt-interview, hvor informanten gør rede for, hvorledes pågældende forstod spørgsmål og rekonstruerede informationer (om laboratorie-interview, se fx: Jobe & Mingay, 1991; Jobe & Mingay, 1989; Lessler, 1987; Lessler et al., 1989; Lessler & Sirken, 1985; Willis et al., 1991). Tænke højt-interviewene understøttes af informantens parafrasering af spørgsmål, af sproglige vink (*verbal probes*) og af oplevelse af svarsikkerhed (*confidence ratings*). Endelig omfatter laboratoriefasen informanternes genbesvarelse af de fleste spørgsmål i det prototypiske spørgeskema.

Det empiriske grundlag for analysen af de to sidste problemstillinger er et af Socialforskningsinstituttet i 1996 gennemført *split sample*-eksperiment, hvor omtrent 2.000 respondenter har besvaret to versioner af et spørgeskema (om *split sample*-eksperimenter, se fx: Bradburn & Sudman, 1989; Converse & Presser, 1986; Fienberg & Tanur, 1989; Groves, 1989; Hippler & Schwarz, 1986; Tourangeau & Rasinski, 1988). Eksperimentet har voksne danskere som population. Populationen er danske statsborgere i alderen 20-79 år, født og bosiddende i Danmark. Der er fra populationen udtrukket to stikprøver omfattende 1.514 henholdsvis 1.512 personer.

Med sigte på principielt fravær af interviewereffekter er eksperimentet gennemført ved anvendelse af postspørgeskemaer. Med afsæt i det prototypiske spørgeskema er der udarbejdet to versioner af samme spørgeskema. Med få

undtagelser indeholder version A spørgsmål, der er identiske med spørgsmålene i det prototypiske spørgeskema. Også version B tager afsæt i det prototypiske spørgeskema, men ved tilvirkningen er erfaringerne fra den kvalitative fase inddraget. B-spørgsmålene er ændret på én eller flere måder: Substitution af enkeltord, grammatisk-semantiske spørgsmålsændringer, ændring af svar-kategorier, tilføjelse af *probes* samt ændringer af spørgsmålsrækkefølge.

Der indkom foråret 1996 besvarelser fra i alt 1.921 respondenter (63 pct). Opnåelsesprocenten er lidt højere i A- end i B-stikprøven. Det relativt store bortfald er ikke truende for eksperimentet, da overensstemmelse mellem A- og B-respondenterne er vigtigere end repræsentativitet i relation til populationen. Repræsentativitetsanalysen befæster, at de to datasæt er brugbare ved gennemførelse af eksperimentets analyser.

Ordforståelse og måleproblemer

Den analytiske ledetråd angående *semantiske felter*³ – enkeltords betydningsvidde – er: Jo videre et ords semantiske felt er, desto større formodes risikoen for måleproblemer at være. Der sondres mellem små, moderate, omfangsrige og meget omfangsrige semantiske felter. Analysen er en symptomal afdækning af enkeltords semantiske felter via informanternes egne udsagn (se tilsvarende fx hos: Fowler, 1993; Jobe & Mingay, 1989; Lessler, 1987; Lessler et al., 1989; Willis et al., 1991).

Informanternes forståelse af 50 substantiver er kortlagt, og forståelsesvariationerne er grundlag for substantivernes semantiske rangordning (se: *oversigt 1*). Nogle substantiver har små semantiske felter. Eksempelvis véd alle 32 informanter, hvad *farve-tv*, *opvaskemaskine*, *tandlæge* og *telefon* er. I andre tilfælde forstås substantiver på flere, men højst tre forskellige måder. Sådanne substantiver har moderate semantiske felter, fx *civilstand*, *kollega*, *parforhold* og *værelse*. Undertiden forstås substantiver på mange forskellige måder og har dermed omfangsrige semantiske felter, fx *erhvervsuddannelse*, *ligestilling*, *koncert*, *motion* og *ven*. Endelig findes der substantiver, som alle informanter forstår på forskellig måde. Den slags substantiver har meget omfangsrige semantiske felter, fx *ansvarsfølelse*, *selvstændighed*, *demokrati* og *politik*.

Oversigt 1. 50 substantivers empirisk afledte semantiske felter.

Lille felt	Biograf, dødsfald, farve-tv, folketingsvalg, lejlighed/hus, opvaskemaskine, (fars) stilling, sygehus, tandlæge, telefon, tv-kanal, tøjvask, video, år(stal).
Moderat felt	Arbejdstid, barnebarn, civilstand, faggruppe, familie, folkebibliotek, gang (som antal), have, helbredstilstand, hovedbeskæftigelse, kollega, middagsmad, parforhold, skolegang, skoleuddannelse, underordnede, værelse.
Omfangsrigt felt	Arbejde, erhvervsuddannelse, initiativ, karrieremulighed, ligestilling, koncert, motion, teater, uddannelse, underskriftindsamling, ven.
Meget omfangsrigt felt	Ansvarsfølelse, demokrati, politik, samfundsøkonomi, selvstændighed, tillid, tolerance.

Den semantiske rangordning begrundes formodningen om, at respondeters substantivforståelse bevirker måleproblemer i surveyundersøgelser: Brug af substantiver med moderate, omfangsrige eller meget omfangsrige semantiske felter kan udløse svarvariationer, som udelukkende afspejler forståelsesforskelle. Iagttagelsen svarer til, hvad international grundforskning har påpeget (se fx: Belson, 1991; Fowler, 1992; Groves, 1989; Hippler et al., 1987; Schuman & Presser, 1981).

Overensstemmende med international grundforskning befæster projektet, at navnlig substantivers semantiske felter i *holdningsspørgsmål* udløser måleproblemer (se fx: Olsen, 1995). Det kan fx skyldes, at der ved formulering af holdningsspørgsmål ofte anvendes substantiver med omfangsrige semantiske felter. Når der fokuseres på spørgsmål, hvori de 50 semantisk rangordnede substantiver indgår, gøres der oftere brug af substantiver med omfangsrige/meget omfangsrige semantiske felter ved formulering af holdningsspørgsmål. Den hyppigere anvendelse af substantiver med omfangsrige semantiske felter i holdningsspørgsmål er således én årsag til mangelfulde målinger.

Også ord fra andre ordklasser har semantiske felter, der udløser mangelfulde målinger: De 32 laboratorieinterview muliggør afdækning af enkelte verbers, adjektivs og adverbiers semantiske felter (se: *oversigt 2*). Nogle verber har mindre semantiske felter end andre. Fx *volder føde, bo* og *tale* aldrig forståelsesproblemer blandt informanterne (små semantiske felter), hvorimod *bestemme, påvirke* og *sikre* har flere semantiske udfaldsrum (moderate semantiske felter). Der findes også verber med omfangsrige semantiske felter, fx *motionere* og *værdsætte*. Endelig har også adjektiver og adverbier semantiske felter: Eksempelvis har *egen, frisk, hårdt* og *regelmæssigt* moderate semantiske felter. Andre adjektiver/adverbier har omfangsrige semantiske felter, fx *interesseret, koncentreret* og *stresset*. Også adverbier af typen *ofte, sommetider* og *sjældent* har omfangsrige semantiske felter.

Såfremt måleproblemer skyldes vidden af ords semantiske felter, skal det gælde, at spørgsmål indeholdende ord med omfangsrige semantiske felter, oftere end spørgsmål med små eller moderate felter udløser ændrede svar fra survey- til laboratiefase. I alt 72 ord er rangordnet semantisk. Hvert ord findes i ét eller flere af spørgsmålene i det prototypiske spørgeskema. De spørgsmål, hvori ordene findes, er kategoriseret efter forekomst af ord med videst semantisk felt. Analysen befæster, at vidden af ords semantiske felter påvirker

Oversigt 2. Empirisk afledte ikke-substantiviske semantiske felter.

Lille felt	Bo (verb.), føde (verb.), nuværende (adj.), tale (verb.).
Moderat felt	Aldrig (adv.), bestemme (verb.), brutto (adv.), egen (adj.), frisk (adj.), hårdt (adj. ell. adv.), påvirke (verb.), regelmæssig(t) (adj. ell. adv.), sikre (verb.).
Omfangsrigt felt	Interesseret (adj. ell. adv.), koncentreret (adj. ell. adv.), motionere (verb.), ofte (adv.), sjældent(t) (adj. ell. adv.), sommetider (adv.), stresset (adj.), værdsætte (verb.).
Meget omfangsrigt felt	Normal(t) (adj. ell. adv.)

Oversigt 3. Sammenhængen mellem ords semantiske felter og forskellen mellem survey- og laboratoriesvar.

Spørgsmål indeholdende 72 semantisk rangordnede ord maksimalt med	Antal relevante spørgsmål	Andel informanter med uoverensstemmende svar pr. spørgsmål
Små felter	17 spørgsmål	Én tiendedel Variationsbredde: 0-17
Moderate felter	30 spørgsmål	Én sjettedel Variationsbredde: 0-17
Omfangsrige felter	25 spørgsmål	Én femtedel Variationsbredde: 1-24
Meget omfangsrige felter	10 spørgsmål	Én fjerdedel Variationsbredde: 5-14

målingers nøjagtighed: Jo videre semantisk felt, desto oftere afgiver informanterne ændrede svar i laboratoriefasen. Det er desuden befæstet, at risikoen for mangelfulde målinger grundet ords semantiske felter er særlig stor, når holdninger afdækkes (se: *oversigt 3*).

Artiklens erkendelsesteoretiske sigte er forståelse af de semantiske rangordninger. Problemstillingen er, hvorvidt normative kriterier for rangordning af substantiver kan bidrage til forståelse af den empiriske rangordning, der baseres på informanternes svar. Den normative rangordning peger på seks bestemmende parametre, hvoraf den første er *ekstension/intension*⁴ (ords reference versus ords betydning): Ikke alle rangordnede substantiver har ekstension. Såfremt ekstension ikke er bestemmende for substantivers semantiske felter, bør substantiver med ekstension være tilfældigt fordelt i det semantiske hierarki. Det er de ikke. Blandt substantiver med små semantiske felter har de fleste ekstension, fx *farve-tv*, *hus* og *telefon*. Færre substantiver med moderate semantiske felter har reference, fx *barnebarn* og *værelse*. Endnu færre substantiver med omfangsrige semantiske felter har ekstension (fx *teater* og *koncert*), og ingen substantiver med meget omfangsrige semantiske felter har det. Fx er *demokrati* og *politik* abstrakte begreber uden reference. Det er hermed befæstet, at ekstension alt andet lige reducerer semantiske felters vidde.

Tillige *ekstensionens art* – referencens beskaffenhed – spiller en rolle for semantiske felters vidde. De fleste substantiver med små semantiske felter refererer til genstande eller personer, der kan berøres, omslutes eller på anden måde sanses, fx *farve-tv*, *opvaskemaskine* og *video-afspiller*. Af den slags substantiver kan respondenter ubesværet danne præcise mentale forestillingsbilleder (se fx: Finnemann & Stjernfelt, 1992; Zinkernagel, 1988). Færre substantiver med moderate semantiske felter har forestillingskvalitet, fx *barnebarn* og *kollega*, og ingen substantiver med meget omfangsrige semantiske felter har det.

Principielt kan alle ord have både *denotation* og *konnotation*⁵. Ingen surveyforsker kan hindre sprogbrugere i til ord at knytte associative bibetydninger

bestemt af socialt-kulturelle og/eller private forhold. Men konnotativ forståelse er mere nærliggende i nogle tilfælde end i andre. Når substantiver som fx *demokrati*, *karrieremulighed*, *ligestilling* og *tolerance* har større semantiske felter end *farve-tv*, *tøjvask* og *tv-kanal*, skyldes det blandt andet, at de sidstnævnte substantiver har mindre konnotationspotentialer.

Nogle lingvister gør gældende, at alle ord er åbne eller skjulte *homonymer*⁶ (se fx: Luria, 1984). Afdækningen af semantiske felter peger imidlertid på, at der muligvis findes ord uden semantiske felter, fx *år*(stal). Hvad åbne homonymer angår, tilhører meget få af de 50 rangordnede substantiver denne kategori, fx *lejlighed* og *stilling*. Da danske forskere åbenbart sjældent gør brug af åbne homonymer i surveysspørgsmål, bidrager sondringen mellem skjulte og åbne homonymer ikke til forståelse af den empiriske rangordning. Det gør derimod parameteren *substantivlængde*. Efter optælling af antal bogstaver i hvert af de 50 substantiver afdækkes en sammenhæng mellem semantiske felter og ordlængde: Substantiverne med små semantiske felter har i gennemsnit otte bogstaver, substantiverne med moderate felter ti bogstaver og substantiverne med (meget) omfangsrige felter elleve bogstaver. Det er således empirisk befæstet, at substantivlængde er medbestemmende for vidden af substantivers semantiske felter. En tilsvarende sammenhæng gælder for rangordnede verber, adjektiver og adverbier (se tilsvarende fx hos: Cassirer, 1977).

Den sidste parameter er *substantivfrekvens*. Maegaard & Ruus (1986) har opgjort hyppigheden af ord i danske aviser, ugeblade og fagblade. Opgørelsen kan anvendes til belysning af parameteren substantivfrekvens: I gennemsnit bruges substantiver med små semantiske felter meget oftere i aviser, ugeblade og fagblade end substantiver med meget omfangsrige semantiske felter. Dette befæster, at substantivers og andre ords hyppighed i det danske sprog er bestemmende for vidden af semantiske felter.

Ingen af de seks parametre bestemmer dog éntydigt semantiske felters vidde: Selv hvis surveyforskere ved formulering af spørgsmål gør brug af substantiver med ekstension, anvender ord med sparsomt konnotationspotentialer, ekskluderer åbne homonymer og gør brug af korte, frekvente ord, kan forskeren ikke være sikker på, at respondenter forstår ordene på samme måde.

Spørgsmålsforståelse og måleproblemer

Når respondenter udfylder *tomme pladser*⁷ med afsæt i spørgsmålshelheden, konstruerer respondenterne helhedens betydning. Udfyldelse af tomme pladser er respondentens *reception* – modtagelse – af spørgsmålet. Spørgsmålet tildes en specifik betydning, der kan afvige fra betydninger, som andre respondenter tildeler grammatisk ens spørgsmål. Hvis respondenter ikke udfylder tomme pladser på samme måde, er virkningen mangelfulde målinger: Jo flere tomme pladser, respondenter udfylder, desto større antages risikoen for måleproblemer at være.

Empirisk receptionsanalyse afdækker faktisk reception (se fx: Mikkelsen, 1989; Steffensen, 1991). Det empiriske grundlag er informanternes egne ud-

Oversigt 4. Sammenhængen mellem tomme pladser og spørgsmål i det prototypiske spørgeskema (antal spørgsmål).

Spørgsmålstype:	Ingen pladser	Få pladser	Mange pladser	Usædvanligt mange pladser	I alt
Faktualitet	17	27	19	-	63
Holdning	-	6	13	9	28
Kombination	-	11	15	-	26
I alt	17	44	47	9	117

sagn, og der sondres mellem ingen, få, mange og usædvanligt mange tomme pladser. Rangordningen omfatter to tredjedele af spørgsmålene i det prototypiske spørgeskema (se: *oversigt 4*). Sigtet er ikke kun empirisk receptionsanalyse, men tillige afdækning af parametre, der er bestemmende for faktisk reception.

Enkelte spørgsmål har *ingen tomme pladser*. Det er udelukkende faktuelle spørgsmål, fx: "Hvilket år er De født?". De 32 laboratorieinterview peger på, at reception fremkalder mere end ét forståelsesudfald i næsten alle tilfælde. Mange spørgsmål har dog kun *få tomme pladser*. Det drejer sig navnlig om faktuelle spørgsmål og kombinationsspørgsmål (dvs. mix af faktualiteter og holdninger) samt tillige om nogle få holdningsspørgsmål. Blandt faktuelle spørgsmål kan fx nævnes: "Hvor længe har De alt i alt levet i parforhold?".

Faktisk reception overskrider ofte tre tolkningsudfald, idet adskillige spørgsmål har mange *tomme pladser*. Blandt faktuelle spørgsmål kan nævnes: "Hvor mange gange har De inden for det sidste år været til koncert?". Et holdningseksempel er: "Hvordan vurderer De i almindelighed Deres muligheder for at påvirke sundhedsvæsenets behandling af Dem selv eller Deres nære pårørende?". Endelig er der en lille gruppe af spørgsmål med *usædvanligt mange tomme pladser*. Gruppen omfatter udelukkende holdningsspørgsmål, fx: "Er De i det store og hele tilfreds, nogenlunde tilfreds, ikke særlig tilfreds eller utilfreds med den måde demokratiet fungerer på i Danmark?".

Den receptionelle rangordning befæster, at spørgsmål sjældent er uden tomme pladser: Tomme pladser varierer og er kun undtagelsesvist fraværende. Surveyspørgsmål overlader således betydningskonstruktion til respondenter. Som ved analysen af semantiske felter peger receptionsanalysen på, at respondenteres udfyldelse af tomme pladser fremkalder måleproblemer. Mangelfulde målinger fremkommer ved, at receptionsforskelle bevirker svarforskelle, der ikke afspejler reale forskelle. Det hævdes ofte, at forskere får svar, som forskere spørger (se fx: Anderson, 1985). Analysen peger imidlertid på, at denne kliché bør kasseres: I næsten alle tilfælde muliggør surveyspørgsmål adskillige receptioner.

Når faktuelle spørgsmål ofte har få eller ingen tomme pladser, skyldes det, at de har ekstern reference, idet de fx henviser til objekter, episoder e.l. Eksterne referencer reducerer antallet af mulige receptionelle udfaldsrum, men fjerner dem ikke nødvendigvis. Det er antagelsen, at især reception af holdningsspørgsmål bevirker måleproblemer. Det viser sig da også, at holdningsspørgs-

Oversigt 5. Sammenhængen mellem tomme pladser og survey- og laboratorieresvar.

	Ingen/få pladser	Mange pladser	Usædvanligt mange pladser	Andel informanter med uoverensstemmende svar pr. spørgsmål
Faktuelle spørgsmål	Én femtedel (33 spm.)	Én tredjedel (17 spm.)	(0 spm.)	Én fjerdedel (50 spm.)
Holdnings-spørgsmål	Én tiendedel (6 spm.)	Én femtedel (13 spm.)	Én tredjedel (7 spm.)	Én femtedel (26 spm.)
Kombinations-spørgsmål	< Én tiendedel (10 spm.)	Én tiendedel (14 spm.)	(0 spm.)	Én tiendedel (24 spm.)
Alle relevante spørgsmål	Én sjettedel (49 spm.)	Én fjerdedel (44 spm.)	Én tredjedel (7 spm.)	Én femtedel (100 spm.)

mål hyppigere end andre spørgsmål har mange eller usædvanligt mange tomme pladser. Det skyldes blandt andet, at holdningsspørgsmål sjældent har én-tydig reference.

Såfremt udfyldelse af tomme pladser påvirker målinger i negativ retning, skal en sammenhæng mellem reception og svarforskelle survey- og laboratoriefasen imellem kunne bekræftes. Spørgsmål med mange tomme pladser skal oftere end spørgsmål med få pladser bevirke uens svar. Analysen viser, at udfyldelse af tomme pladser påvirker målinger i betydeligt omfang: Jo flere tomme pladser, respondenten skal udfylde, desto større er sandsynligheden — uanset spørgsmålstype — for mangelfulde målinger (se: *oversigt 5*). Det er også bekræftet, at navnlig reception af holdningsspørgsmål er en markant kilde til måleproblemer.

Er forskellige receptioner af samme spørgsmål et surveymetoden, iboende grundvilkår, som surveyforskere må tage ad notam, eller er der parametre, som er bestemmende for udfyldelse af tomme pladser? Om end artiklen ikke giver endelige løsninger på sprogforståelsesproblemet og deraf følgende måleproblemer, bekræfter analysen, at receptionel mangfoldighed ikke er et metoden iboende grundvilkår. Der peges på tre bestemmende parametre: enkeltords semantiske felter, spørgsmålslængde og svarkategorier.

Vidden af ords *semantiske felter* er bestemmende for spørgsmålsreception: Den receptionelle rangordning er gennemført uafhængigt af den semantiske rangordning af enkeltord. Når de to rangordninger sammenholdes, er der en markant sammenhæng mellem dem. Spørgsmål med ingen eller få tomme pladser indeholder overvejende ord med små eller moderate semantiske felter, mens spørgsmål med mange eller usædvanligt mange tomme pladser ofte omfatter ord med omfangsrige semantiske felter. Ord med stor betydningsvidde

Oversigt 6. Sammenhængen mellem tomme pladser og antal ord.

	Genemsnitligt antal ord	Variationsbredde (antal ord)
Ingen pladser	8	5-15
Få pladser	12	5-25
Mange pladser	20	9-44
Usædvanligt mange pladser	28	24-32

bevirker dog under visse betingelser få tomme pladser, men almindeligvis er det ikke tilfældet.

Med hensyn til *spørgsmålslængde* befastes en sammenhæng mellem reception og antal ord (se: *oversigt 6*): Når antallet af ord øges, tiltager mængden af receptionelle udfald. Fx gør spørgsmål med usædvanligt mange tomme pladser i gennemsnit brug af omkring tre gange så mange ord som spørgsmål uden tomme pladser. Sammenhængen svækkes dog, når variationsbredden inddrages. Der findes ordrige spørgsmål med få tomme pladser og omvendt ordfattige spørgsmål med mange tomme pladser. Tomme pladser har således ikke éntydig sammenhæng med antallet af ord (se tilsvarende fx hos: Andrews, 1984; Bradburn & Sudman, 1979; Kalton & Schuman, 1982).

Såfremt *svarkategorier* reducerer mængden af receptionelle udfaldsrum, bidrager de til færre måleproblemer. Svarkategorier reducerer dog sjældent antallet af tomme pladser. Det er oftest faktuelle spørgsmål, der har receptionsreducerende svarkategorier. Der er ikke blandt holdnings- eller kombinationsspørgsmål ét eksempel på svarkategorier med receptionsreducerende virkninger. Det er der derimod, hvad enkelte faktuelle spørgsmål angår. Når informanterne fx spørges om *civilstand* og associerer til beskæftigelsesmæssig stilling, fjernes dén reception, når svarkategorierne oplyses.

For næsten alle spørgsmål falsificeres det, at svarkategorier reducerer antallet af mulige receptioner. Det gælder fx spørgsmål med ja/nej-kategorier. I mange holdningsspørgsmål er svarmulighederne gradbøjede og reducerer ikke antallet af tomme pladser. Sådanne kategorier kan være *helt enig*, *delvis enig* etc. Nogle svarkategorier er adverbialt gradbøjede, fx *ofte*, *sommetider* og *sjældent*. Sådanne kategorier er ikke receptionsreducerende. Ganske vist finder mange informanter kategorierne svaradækvate, men kategorierne reducerer ikke antallet af tomme pladser. Der er ingen spor af, at kvantificerende adverbier bidrager til reduktion af tomme pladser.

Når svarkategorier er receptionsneutrale, tilbyder de ikke præciserende semantiske informationer. Svarkategorier har ofte i sig selv mange tomme pladser. I almindelighed har svarkategorier således ikke reducerende effekt på antallet af receptionsudfald. Hverken ja/nej-kategorier eller gradbøjede kategorier mindsker antallet af tomme pladser. Det samme gælder adverbialle svarkategorier. Hvis kategorier skal reducere mængden af tomme pladser, må kategorierne bibringe ny semantisk information, der indsnævrer det receptionelle udfaldsrum.

Sprogsensitivitetens udbredelse blandt danskere

Split sample-eksperimentet er grundlaget for analysen af de to sidste problemstillinger. Med fokus på spørgeskemaet som sprogligt måleinstrument undersøges *voksne danskeres sprogsensitivitet*⁸ (se tilsvarende fx hos: Bradburn & Sudman, 1989; Converse & Presser, 1986; Fienberg & Tanur, 1989; Hippler & Schwarz, 1986; Tourangeau & Rasinski, 1988). Analyserne baseres på svar fra 1.921 respondenter, hvoraf halvdelen har besvaret spørgsmålene i A-versionen. I begge spørgeskemaer er der 102 spørgsmål, der virker som *eksperimentelle variabler*. Enkelte spørgsmål er identiske (køn, alder, skoleuddannelse, erhvervsuddannelse og aktuel hovedbeskæftigelse). Oplysninger herom – tillige med oplysninger om geografisk placering og urbaniseringsgrad – fungerer som *baggrundsvariabler*. En betingelse for, at de syv variabler kan virke som baggrundsvariabler, er, at de empiriske fordelingsudfald er ens de to netostikprøver imellem. Det er ved statistiske test befæstet, at de empirisk-kategorielle udfald er overensstemmende.

Hvis voksne danske respondenter er sprogsensitive, skal svar og svarfordelinger være virkninger af moderate sproglige ændringer af spørgsmål. Spørgsmålsændringerne er som nævnt gennemført ved at erstatte ét ord med et andet, ved semantisk-grammatiske spørgsmålsændringer, ved ændringer af svar kategorier, ved tilføjelse af præciserende sproglige vink (*probes*) og/eller ved ændringer af konteksten. De nævnte 102 variabler er afsat for afdækning af sprogsensitivitetens omfang. Når en til en teststørrelse svarende P-værdi er 0,05 eller derunder, er der *generel svarforskel* mellem A- og B-versionen (om P-værdier, se fx: Wonnacott & Wonnacott, 1990). Ved generel svarforskel forstås, at randfordelinger, gennemsnit (*m*) eller medianer (*md*) er signifikant forskellige.

I overensstemmelse med analysen af de 32 laboratorieinterview peger *split sample*-eksperimentet på, at svar på surveysspørgsmål er *særdeles sprogsensitive* i alle befolkningsgrupper. Spørgsmålene fremkalder markant hyppigere forskellige end ensartede svar og svarfordelinger. Det gælder navnlig episodiske spørgsmål (hændelser i tid og rum) og holdningsspørgsmål, men uoverensstemmelser forekommer også ofte ved besvarelse af generelle faktiskt-semantiske spørgsmål og kombinationsspørgsmål. Analysen befæster, at sprogsensitivitet ofte bevirker markante måleproblemer (se: *oversigt 7*).

Hvis der sondres mellem *markante generelle* ($P = 0,005$) og *andre generelle* ($P = 0,01-0,05$) svarforskelle, er sprogsensitivitetens virkninger mindre dramatiske, men fremdeles betydelige. Omtrent halvdelen af spørgsmålene fremkalder markant forskellige svar, mens hvert fjerde spørgsmål udløser ikke-markante svarforskelle (se: *oversigt 8*).

Hvis generelle svarforskelle mellem A- og B-versionen er statistisk signifikante uden at være empirisk markante, er der risiko for, at sprogsensitiviteten overestimeres. På den anden side kan generelle forskelle tilsløre specifikke forskelle i undergrupper, fx blandt kvinder eller arbejdere. Den potentielle overestimering af sprogsensitiviteten handler om, hvorvidt forskelle mellem

Oversigt 7. Svarforskel mellem A- og B-version. Procentuel fordeling af spørgsmål.

	Generel svarforskel	Ingen generel svarforskel	I alt	Antal spørgsmål
Episodiske spørgsmål	83	17	100	24
Faktuelt-semantiske spørgsmål	54	46	100	24
Holdnings-spørgsmål	81	19	100	36
Kombinations-spørgsmål	61	39	100	18
I alt	71	29	100	102

Oversigtsnote: *Ratio scale*-variabler omfatter svarforskelle vedrørende kategorielle fordelinger, gennemsnit og medianer (chi-test, t-test og md-test).

fordelinger henholdsvis gennemsnit – signifikante forskelle til trods – er så beskedne, at de ikke ændrer tendenser på afgørende måde.

Opgjort på denne måde er svar på holdningsspørgsmål mest sprogsensitive, mens svar på episodiske spørgsmål er mindst sensitive. Den moderate andel markante svarforskelle blandt episodiske spørgsmål beror på, at de fleste spørgsmål er forholdstalsvariabler (*ratio scale*), der muliggør test af forskelle mellem gennemsnit og mellem medianer. Med en fordring om, at alle tre til forholdstalsvariabler knyttede P-værdier (chi-test, t-test og md-test) er under 0,005, er det vanskeligere for episodiske end for andre spørgsmål at fremkalde markante statistiske forskelle. Hvis denne fordring ophæves og der alene fokuseres på P-værdier knyttet til chi-test af fordelinger, er svar på holdnings-spørgsmål og episodiske spørgsmål fremdeles de mest sprogsensitive.

Oversigt 8. Grader af svarforskel mellem A- og B-version (P-værdier). Procentuel fordeling af spørgsmål.

	Markant generel forskel	Generel forskel	Ingen forskel	I alt	Antal spørgsmål
Episodiske spørgsmål	25	58	17	100	24
Faktuelt-semantiske spørgsmål	42	13	46	101	24
Holdnings-spørgsmål	61	19	19	99	36
Kombinations-spørgsmål	50	11	39	100	18
I alt	46	25	28	99	102

Oversigtsnote: *Markant generel svarforskel*: Alle relevante P-værdier (chi-test, t-test og md-test) er 0,00 eller derunder. *Generel svarforskel*: Mindst én relevant P-værdi er større end 0,00.

Analysen ovenfor er imidlertid ikke dækkende for sprogsensitivitetens samlede omfang. Eftersom én tredjedel af de spørgsmål, der udløser signifikante svarforskelle A- og B-versionen imellem, fremkalder ikke-markante forskelle, overestimeres sprogsensitiviteten tilsyneladende. Men der er en modvirkende faktor, hvis effekt er sprogsensitivitetens samlede *underestimering*. Den modvirkende faktor er *specifikke svarforskelle* i undergrupper med hensyn til køn, alder, skole- og erhvervsuddannelse, aktuel hovedbeskæftigelse, geografisk placering og urbaniseringsgrad. Fraværende generel svarforskel kan skjule forekomst af svarforskelle, når fokus er på undergrupper.

Ved *specifik svarforskel i undergrupper* forstås spørgsmål, der – fravær af generel svarforskel til trods – udløser signifikant forskellige svar i undergrupper A- og B-versionen imellem. De 102 eksperimentelle variabler er chi-testet for svaroverensstemmelse i 33 undergrupper med hensyn til køn, alder, skole- og erhvervsuddannelse, aktuel hovedbeskæftigelse, geografisk placering og urbanisering. Hermed befæstes den med besvarelse af surveysspørgsmål *markante sprogsensitivitet* yderligere: Med fire undtagelser udløser alle eksperimentelle spørgsmål generelt eller specifikt forskellige svarfordelinger (se: *oversigt 9*).

Herefter inddrages baggrundsvariableme med sigte på at indkredse danske, der er mere sensitive for sproglige ændringer end andre: Analysen befæster, at sprogsensitivitet er et udbredt fænomen uanset respondenters køn, alder, uddannelse, aktuelle hovedbeskæftigelse, geografiske placering eller urbaniseringsgrad. Det viser sig dog samtidig, at kvinder i højere grad end mænd er sensitive for moderate ændringer og præciseringer af spørgsmål. Kvindernes større sprogsensitivitet angår navnlig besvarelse af holdningsspørgsmål, her-

Oversigt 9. Generel og specifik svarforskel mellem A- og B-version. Procentuel fordeling af spørgsmål.

	Generel forskel	Specifik forskel	Ingen forskel	I alt	Antal spørgsmål
Episodiske spørgsmål	83	17	-	100	24
Faktuelt-semantiske spørgsmål	54	38	8	100	24
Holdningsspørgsmål	81	17	3	101	36
Kombinations-spørgsmål	61	33	6	100	18
I alt	71	26	4	101	102

Oversigtsnote: *Generel svarforskel* angår fordelingsuoverensstemmelse, dvs. m og md eksklusive. *Specifik svarforskel* omfatter statistisk signifikant uoverensstemmelse i én eller flere undergrupper med hensyn til baggrundsvariableme køn, alder, skole- og erhvervsuddannelse, hovedbeskæftigelse, geografisk placering og/eller urbanisering (5 pct. signifikansniveau).

under spørgsmål om omsorg over for mennesker og naturen, fx sundhedsvæsen, hjælp til dårligt stillede, forureningsproblemer og naturfredning.

I overensstemmelse med andre forskningsresultater er højtuddannede ikke mindre sprogsensitive end andre danskere – snarere tværtimod (se tilsvarende fx hos: Larsen & Hermann, 1977). Der afdækkes heller ikke signifikante sensitivetsforskelle med hensyn til beskæftigelsesmæssig stilling. Endelig peges der på forskelle i sprogsensitivitet med hensyn til danskeres geografiske placering. Den afdækkede mangfoldighed begrundes en formodning om, at nord- og vestjyder er mere sensitive over for sproglige ændringer end andre danskere.

Sammenfattende er voksne danske respondenters svar på spørgsmål i surveyundersøgelser *markant sprogsensitive*. Sammenhængen mellem moderate ændringer af spørgsmål, sprogsensitivitet og besvarelse af spørgsmål er så altomfattende og kompleks, at målinger i danske politologiske og andre samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser kun undtagelsesvist kan hævdes *ikke* at være mangelfulde. Navnlig målinger af holdninger og af episodiske faktaliteter bevirker markante måleproblemer. Surveyemetodens basale skrøbelighed er således *split sample*-eksperimentets grundlæggende opdagelse.

Fortolkninger af sprogsensitivitet

Fem parametre – substitution af enkelte ord, grammatisk-semantiske spørgsmålsændringer, ændringer af svar kategorier og af *probes* samt kontekstuelle ændringer – forklarer de fundne svarforskelle. Undertiden er blot én parameter forklarende, men oftest kombinationer heraf (se tilsvarende fx hos: Tanur, 1987; Tanur, 1982). De semantiske ændringer i B-versionen sigter mod påvirkning af enkeltords semantiske felter og tomme pladser i spørgsmål.

De med spørgestandardisering forbundne måleproblemer tydeliggøres med fokus på *semantiske felter*. Ord, der indgår i spørgsmål, har større eller mindre semantiske felter, men når ét eller få ord ændres, forklares eller eksemplificeres og fremkalder signifikant forskellige svar, illustrerer det et basalt survey-metodologisk måleproblem. I overensstemmelse med international grundforskning fremkalder ligeledes små ændringer af danske spørgsmål – navnlig af episodiske spørgsmål og af holdningsspørgsmål – signifikante svarforskelle (se fx: Alwin, 1991; Belson, 1968; Belson, 1981; Hippler et al., 1987; Kalton & Schuman, 1982; Schwarz et al., 1991).

Forskellige svar beror på, at substantiver og verber – ligesom ord hidrørende fra andre ordklasser – ikke forstås på samme måde af forskellige respondenter. Ord kan have moderate semantiske felter, men har ofte omfangsrige. Fra episodiske spørgsmål, der udløser markante generelle svarforskelle, kan fx nævnes *demonstration*, *koncert* og *teater*. Når ordene forklares i B-versionen i efterfølgende *probes*, opnås markante svarforskelle. Eksempler fra faktisk-semantiske spørgsmål er *arbejde*, *normal*, *politik*, *skolegang* og *uddannelse*. Fra holdningsspørgsmål kan *afhjælpe/løse*, *formindske/begrænse*, *tilladeforbyde* og *udbygge/forbedre* nævnes. Kvantificerende adverbier – fx *ofte* og

Oversigt 10. Skønlitterære læsevaner sammenholdt med antal læste bøger inden for de sidste 12 måneder (B-version).

	Gennemsnit	Median	Nedre kvartil	Øvre kvartil	Mindste antal	Største antal
Læser ofte	31	20	10	31	0	450
Mænd	31	20	12	30	4	450
Kvinder	31	20	10	36	0	325
Læser af og til	8	6	3	10	0	150
Mænd	7	5	4	10	0	40
Kvinder	8	6	3	10	0	150
Læser sjældent	3	2	1	4	0	49
Mænd	3	2	1	4	0	49
Kvinder	2	3	1	4	0	18

sjældent – giver anledning til særlige måleproblemer. Problemet skyldes, at kvantifikatorerne har omfangsrige semantiske felter og derfor forstås forskelligt. Der er fx betragtelige sammenfald mellem forståelsen af *ofte* og *sjældent* (se: *oversigt 10*).

Med hensyn til sammenhængen mellem konnotationer og måleproblemer er det fra USA kendte *tillade/forbyde*-eksperiment illustrativt (se fx: Hippler & Schwarz, 1986; Schuman & Presser, 1977; Schuman & Presser, 1981). Da færre respondenter vil forbyde end ikke-tillade racediskriminerende foreninger, er der ikke semantisk komplementaritet de to verber imellem (se: *oversigt 11*). Fremhæves skal tillige *graviditetsafbrydelse* versus *fosterfordrivelse*. Nogle – navnlig unge – respondenter associerer negativt til fosterfordrivelse, der fremkalder mere kritiske holdninger til fri abort. Endelig tydeliggør også *udbygge* versus *forbedre* sammenhængen mellem konnotationer og empiriske målinger.

Såfremt substitution af enkeltord ikke er mulig, kommer ordforklaringer eller -eksemplificeringer på tale. De kan gennemføres ved korrektion af selve spørgsmålet eller ved en kompletterende probe, hvis sigte er præcisering eller reduktion af ordets semantiske felt. Grundet semantiske felter udløser *probe*-præciseringer hyppigt uoverensstemmende svar, fx når *hårdt*, *initiativ*, *koncentreret*, *koncert*, *politik*, *påskønne*, *skolegang* og *teater* forklares eller eksemplificeres.

Som nævnt er enkeltords semantiske felter bestemmende for antallet af *tomme pladser* i surveysspørgsmål, men tillige grammatisk-semantiske ændringer, *probes* og svarkategorier har receptionelle virkninger. Hvad *grammatisk-semantiske ændringer* af spørgsmål angår, er nogle eksempler på reduktion af receptioner: Med hensyn til episodiske spørgsmål udløser *været hos lægen* mere end én reception, men når *hos* og *læge* præciseres, er facit færre tomme pladser. Når det tydeliggøres, at *sygehusindlæggelse* ikke altid er forbundet med sygdomsbehandling, reduceres receptions mulighederne også.

Undertiden reducerer blot ét nyt ord antallet af tomme pladser. Det gælder fx i spørgsmålet om *alder ved flytning hjemmefra*. Når *varig* tilføjes, ekskluderes

Oversigt 11. Holdninger til foreninger og partier med racediskriminerende synspunkter.

	A-version Mænd	B-version Mænd	A-version Kvinder	B-version Kvinder
Tilladt/ikke forbudt	23	39	18	24
Forbudt/ikke tilladt	65	52	67	59
Ved ikke	12	10	15	17
I alt	100	101	100	100
N	467	435	496	484

P mænd = 0,000; P kvinder = 0,025

midlertidige fraflytninger. Hvad andre spørgsmålstyper angår, skal blot ét eksempel nævnes: Når den *normale arbejdstid* søges afdækket, har spørgsmålet mange tomme pladser, men ved at erstatte *normal* med *faktisk* og samtidig tilføje *overarbejde* reduceres den receptionelle mangfoldighed.

Også *probes* præciserer antallet af mulige receptioner. Et episodisk eksempel: Når det understreges, at *offentlig udendørs politisk eller anden demonstration* fx kan være optog, aktioner, blokader og 1. maj-møder, rekonstruerer nogle respondenter informationer om demonstrationer, som *proben* udløser. Et faktisk-semantisk eksempel er *motion og sport*: Når en *probe* fastslår, at kropslige aktiviteter ikke nødvendigvis foregår i organisatorisk regi, er der flere respondenter, som motionerer eller dyrker sport. Endelig har også til holdningsspørgsmål knyttede *probes* receptionelle virkninger. Det ses fx ved afdækningen af stemmemotivet *hensyn til en retfærdig fordeling i samfundet*, hvor en *probe* bidrager til reduktion af mulige receptioner.

Tillige *svarkategorier* kan påvirke antallet af tomme pladser. Hvis svarkategorier skal reducere antallet af pladser, må kategorierne begrænse det receptionelle udfaldsrum. Spørgsmålet om *selv at have gjort noget for at opnå en bedre behandling* er illustrativt i så henseende: I sagens natur bidrager A-versionens ja/nej-kategorier ikke til reduktion af tomme pladser, hvorimod B-kategorierne præciserer at *gøre noget*, fx klager og behandlingsforslag.

Surveymetodens markante skrøbelighed

Artiklen har påpeget surveymetodens markante empiriske skrøbelighed og rejser dermed spørgsmålet om, hvorvidt det er forsvarligt at anvende metoden i politologisk såvel som i anden samfundsforskning. Bør politologer i højere grad rette opmærksomheden mod andre og muligvis bedre metoder? Da politologer fortsat har til opgave at af dække vigtige samfundsmæssige fænomeners og holdningers udbredelse, er survey-metoden et uundværligt forskningsværktøj. Uden surveymetoden ville betragtelige dele af empirisk politologi forsvinde.

Derfor sigter det forskningsprojekt, som artiklen baseres på, også mod at udvikle nye metodestrategier for udarbejdelsen af spørgeskemaer. Forventeligt vil stragierne, der ikke er denne artikels tema, yde bidrag til reduktion af surveymetodens skrøbelighed. Strategiernes tager skrøbeligheden ad notam og

forudsætter, at skrøbeligheden ikke er metodeimmanent". Eksempelvis bør surveyforskere i højere grad gøre brug af ord med moderate semantiske felter, reducere antallet af tomme pladser i spørgsmål samt anvende receptionsreducerende *probes* og svarkategorier. Endelig bør forskere, der gennemfører politologiske og andre samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser, iværksette et samarbejde med socio-semantikere og andre lingvister, som kan bidrage til reduktion af surveymetodens skrøbelighed.

Noter

1. Survey spørgsmål kategoriseres som følger:

(1) *faktuelt-episodiske spørgsmål*: situationelt-faktuelle spørgsmål, dvs. spørgsmål om hændelser i et tidsligt/rumligt koordinatsystem, (2) *faktuelt-semantiske spørgsmål*: ikke-situationelle faktuelle spørgsmål pverskridende det tidsligt/rumligt specifikke, (3) *holdnings-spørgsmål*: spørgsmål vedrørende indstilling, mening, motiv o.l. samt (4) *kombinations-spørgsmål*: konglomerat af faktuel-semantiske og holdningsspørgsmål.

2. Ved *måleproblemer* forstås pålideligheds- og gyldighedsproblemer. Hvis en respondent fx opgør antallet af overværede koncerter i en given periode, men glemmer en enkelt koncert, er det et pålidelighedsproblem. Hvis respondenter ved at medtælle cafékoncerter, gadekoncerter o.l. opgør antallet af koncerter på en anden måde end tilligten af forskeren, er det et gyldighedsproblem. Når forskerens sigte med spørgsmål almindeligvis er ukendt i surveyundersøgelser, er det umuligt at afgøre, hvorvidt et måleproblem angår pålidelighed eller gyldighed. Derfor ansues pålideligheds- og gyldighedsproblemer-under-ét-og-betgnes måleproblemer eller mangelfulde målinger.

3. Omkring alle enkeltord findes *semantiske felter*. Nogle gange er det semantiske felt – ordets betydningsvidde – snævert, andre gange bredere, fx *spegepølse* versus *frihed*. Semantiske felter kan forstås som ordinale rangordningskalaer, der afspejler, om et ords semantiske felt er større end et andet ords – uden at ords semantiske felter og relationen mellem dem i øvrigt kan måles *ratio scale*-kvantitativt.

4. *Ordsemantikens meningsteori* sonderer mellem betydning og reference. Betydning kaldes også *intension*. Ords intension er ab-

strakt og ikke identisk med genstande, som et ord eventuelt henviser til i omverdenen. Intension er, hvad mennesker forstår, når de forstår et ord. Ords reference kaldes *ekstension*. Ikke alle ord har både intension og ekstension. Eksempelvis har *spegepølse* begge dele, mens *frihed* kun har intension. Da intension og ekstension ikke er identiske, har mange ord ikke precis betydning.

5. Ordsemantikens problemer hænger sammen med, at ord både har *denotation* og *konnotation*. Denotation er ords hoved- eller grundbetydning, mens konnotation er bibetydninger eller toner, der bestemmes af personligt-private og/eller socialt-kulturelle forhold. Eksempelvis er det muligt, at slagteren og skoleeleven – samme denotation till trods – tillægger substantivet *spegepølse* forskellige konnotationer. Slagteren konnoterer måske till håndværk og faglig professionalisme, skoleeleven muligvis till hverdagens madpakker.

6. Homonymer er ord med samme fysiske skikkelse lydligt og/eller skriftligt, men med forskellig betydning. De fleste ord er åbne eller skjulte *homonymer*. Eksempelvis er *horn* et åbent homonym (musikinstrument kontra koens horn), mens *arm* er et lukket homonym (menneskearm kontra lovens lange arm).

7. En teksts modtager er aldrig uden forforståelse. Det er i sidste instans modtageren, som rekonstruerer tekstens betydning. Forståelse er således *betydningssskabende*. På grundlag af tekstens ordlyd, af konteksten og ved fortolkning udfylder modtageren *tomme pladser*. En tom plads er en ikke-udtrykt, ubestemt relation mellem to eller flere tekstelementer. Ubestemtheden skaber spillerum for modtagerens (respondentens *reception* af teksten. Formodentlig findes

tomme pladser navnlig sådanne steder i en tekst, hvor modtageren oplever semantiske sammenstød, uforenelighed eller manglende konsistens tekstdele imellem.

8. Sprogsensitivitet er statistisk signifikant forskellige svar og svarfordelinger som følge af moderate transformationer af spørgsmål eller spørgsmålskontekster.

Litteratur

- Alwin, D. F. (1991) Research on Survey Quality. *Sociological Methods & Research*. Vol. 20, No.2.
- Andersson, B-E. (1985) *Som man frågar får man svar*. Stockholm.
- Andrews, F. (1984) Construct Validity and Error Components of Survey Measures. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 48, No. 2.
- Belson, W. A. (1968) Respondent Understanding of Survey Questions. *Polls*. Vol. 3.
- Belson, W. A. (1981) *The Design and Understanding of Survey Questions*. London.
- Bradburn, N. M. & Sudman, S. (1989) *Polls & Surveys: Understanding what they Tell Us*. San Francisco.
- Bradburn, N. M. & Sudman, S. (1979) *Improving Interview Method and Questionnaire Design*. San Francisco.
- Cassirer, P. (1977) *Studier över ordförståelse*. Göteborg.
- Converse, J. M. & Presser, S. (1986) *Survey Questions: Handcrafting the Standardized Questionnaire*. Beverly Hills.
- Fienberg, S. E. & Tanur, J. M. (1989) Combining Cognitive and Statistical Approaches to Survey Design. *Science*. Vol. 243.
- Finnemann, N. O. & Sjernfelt, F. (1992) *Kognition og sprog*. Århus.
- Fowler, F. J. (1992) How Unclear Terms Affect Survey Data. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 56, No. 2.
- Fowler, F. J. (1993) *Survey Research Methods*. London.
- Groves, R. M. (1989) *Survey Errors and Survey Costs*. New York.
- Hastie, R. et al. (eds.) (1980) *Person Memory: The Cognitive Basis of Social Perception*. Hillsdale.
- Hippler, H-J. et al. (eds.) (1987) *Social Information Processing and Survey Methodology*. New York.
- Hippler, H-J. & Schwarz, N. (1986) Not Forbidding isn't Allowing. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 50, No. 1.
- Jobe, J. B. & Mingay, D. J. (1989) Cognitive Research Improves Questionnaires. *American Journal of Public Health*. Vol. 79, No. 8.
- Jobe, J. B. & Mingay, D. J. (1991) Cognition and Survey Measurement. *Applied Cognitive Psychology*. Vol. 5.
- Kalton, G. & Schuman, H. (1982) The Effect of the Question on Survey Responses: A Review. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*, Vol. 145.
- Larsen, S. F. & Hermann, J. (1974) Social status and language comprehension. *Scandinavian Journal of Psychology*. Vol. 15.
- Lessler, J. T. (1987) *Use of Laboratory Methods and Cognitive Science for the Design and Testing of Questionnaires*. Stockholm.
- Lessler, J. T. et al. (1989) Questionnaire Design in the Cognitive Research Laboratory. *Vital and Health Statistics*. Series 6, No. 1.
- Lessler, J. T. & Sirken, M. G. (1985) Laboratory-Based Research on the Cognitive Aspects of Survey Methodology. *Milbank Memorial Fund Quarterly*. Vol. 63.
- Luria, A. R. (1984) *Sprog og bevidsthed*. København.
- Maegaard, B. & Ruus, H. (1986) *Hyppige ord i danske aviser, ugeblade og fagblade*. Bd. 1-2. København.
- Mikkelsen, J. F. (1989) Pragmatisk receptions-teori. i: Højbjerg, L. *Reception af levende billeder*. København.
- Olsen, H. (1995) *Tallenes talende tavshed*. Rapport 95:1. København.
- Schuman, H. & Presser, S. (1977) Question Wording as an Independent Variable in Survey Analysis. *Sociological Methods and Research*. Vol. 6, No. 2.
- Schuman, H. & Presser, S. (1981) *Questions and Answers in Attitude Surveys*. New York.
- Schwarz, N. et al. (1991) The Impact of Administration Mode on Response Effects in Survey Measurement. *Applied Cognitive Psychology*. Vol 5.
- Steffensen, B. (1991) *Fiktion som teksthandling*. København.

- Tanur, J. (1987) Some Cognitive Aspects of Surveys. *Journal of Official Statistics*. Vol. 3, No. 4.
- Tanur, J. M. (ed.) (1992) *Questions about Questions*. New York.
- Tourangeau, R. & Rasinski, K.A. (1988) Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement. *Psychological Bulletin*. Vol. 103.
- Willis, G. B. et al. (1991) The Use of Verbal Report Methods. *Applied Cognitive Psychology*. Vol 5, No. 3.
- Wonnacott, T. H. & Wonnacott, R. J. (1990) *Introductory Statistics for Business and Economics*. New York & Toronto.
- Zinkernagel, P. (1988) *Virkelighed*. København.